

УДК 330.341.1:658.152:338.432

Чемерис В.А., к.е.н., докторант[©]

Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ТА КРИЗА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ПАРАДОКСИ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються основні проблемні питання та тенденції інноваційного розвитку агробізнесу в Україні у контексті інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору для інвесторів в умовах розв'язання глобальних проблем продовольчої безпеки.

Ключові слова: аграрний сектор, інвестиції, розвиток, інновація, підприємництво, державно-приватне партнерство.

Вступ. Аграрний сектор та підприємства харчової промисловості відносяться до інвестиційно привабливих з точки зору укладання угод злиття та поглинань. За підсумками 2011 р. вартість подібних угод в Україні оцінюється у 5,5 млрд. дол. США, в тому числі в аграрному секторі майже на 1,3 млрд. дол. США [1]. Таким чином в Україні фактично відбувалося щотижнево дві-три угоди з злиття та поглинання між суб'єктами аграрного бізнесу 2011 році. При цьому недосконалі інституційні системи дозволяють лобіювати інтереси та здійснювати угоди поглинання економічних конкурентів для зниження характеру конкуренції. Низький рівень розвитку виробництва, проте суттєва підприємницька ініціатива стимулює малих та середніх агровиробників модернізувати виробництва через аспекти креативності за умови державної підтримки інноваційних проектів бізнесу протягом останніх двадцяти років виключно в політичних деклараціях. Відсутність ефективної галузевої системи комерціалізації зумовлює успішність наукових розробок лише окремих галузевих установ Національної академії аграрних наук України, зокрема Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН України (Харків), Державний науково-дослідний контрольний інститут ветеринарних препаратів та кормових добавок (Львів), Технологічний інститут молока та м'яса НААН України (Київ), Миронівського інституту пшениці ім. В. І. Ремесла НААН України (Дніпропетровськ) та ряду інших. При цьому бюджетне фінансування установ НААН України збільшилося з 294,5 млн. грн. у 2005 р. до 623,2 млн. грн. згідно бюджетного розпису на 2011 р. [2, с.5]. Інші галузеві установи НААН України практично щороку починаючи з 2005 р. піддаються реорганізації, найбільш масштабна з яких почалася у 2011 р. відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України [3], з метою мотивованості покращання координації та підвищення ефективності наукової роботи.

Аналіз останніх досліджень. Зміщення акцентів на інновації як фактор економічного розвитку, в тому числі понятійний апарат та класифікацію, висвітлили у працях зарубіжні науковці П. Друкер [4], М. Кастельс [5], Й.

Шумпетер [6], П. Аллен [7] та інші. Важливу увагу проблемним напрямом модернізації на інноваційній основі аграрного сектору України приділено у “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [8], враховуючи соціальну важливість та експортний потенціал аграрного сектору в умовах світової продовольчої проблеми.

Методологічну основу дослідження інноваційних процесів в агропромисловому виробництві в ринкових умовах висвітлено у працях В.М. Гесця [9], П.Т. Саблука, М.В. Зубця, М. В.Присяжнюка [10], Л.І. Федулової [11], О.І. Дачія [12], В.І. Копитка [13], Ю.О. Лупенко [14].

Мета дослідження полягає у визначенні основних трендів розвитку аграрного бізнесу в Україні, що стримують інноваційний розвиток національного агропродовольчого комплексу в умовах підвищеної інвестиційної привабливості основних сфер.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість економічної теорії інноваційними процесами та їх вплив на економічну кон’юнктуру висвітлено в першій половині ХХ століття у дослідженні Й. Шумпетера [6], який запропонував класифікацію п’яти типів інновацій: продуктової, процесної, ринкової, сировинної, організаційно – економічної. При цьому Г. Мінцберг [15] пропонує виокремлювати підприємства, які винаходять нові товари або продукти і підприємства, розвиток яких залежить від ресурсної експлуатації, що загалом характерно для економік країн, що розвиваються, де домінує друга група підприємств.

У пізніших дослідженнях розвиток розглядається з позиції неокласичної моделі Р. Солоу [16]. У дослідженні Д. Шмуклера [17] увагу приділено концепції попиту на інновації. Загалом одним з провідних напрямів досліджень зарубіжних науковців у другій половині ХХ століття (П. Ромер, Р. Лукас, Г. Гроссман, К. Ерроу) приділено поясненню характеру впливу технічного розвитку окремого підприємства на динаміку науково-технічної діяльності і розвиток людського капіталу в окремих галузях чи національній економіці загалом. Проте в окремих галузях аграрного сектору в умовах неповноти інститутів розвитку та обмеженості послуг для бізнесу, індивідуальний ефект від впровадження інновації не впливає на загальну динаміку розвитку галузі у регіоні.

Економічні цикли в промисловому та аграрному секторах економіки не співпадають, що зумовило приріст у 2009-2010 рр. вищий порівняно з динамікою галузей промислового сектора. Посилення ефекту відповідності та варіант підтримки ефективної системи виробництва та характер залучення в умовах відповідності висвітленого аналізу інвестицій в розширенні корпоратизації аграрного сектору. Очевидно, що забезпечити погектарні показники фінансової підтримки аграрного сектору на рівні середніх по ЄС (350-500 євро/га) в Україні (0,2 грн/га у 2010 р.) у найближчі як мінімуму 15 років неможливо.

В результаті цільові орієнтири розвитку закріплені у Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року [18] і ряду галузевих програм систематично не виконуються через хронічне недофінансування або відсутність мультиплікативного ефекту поширення відповідної практики на

інших суб'єктів аграрного бізнесу у відповідному продовольчому підкомплексі регіону.

Державна підтримка у межах законодавчо затверджених проектів і програм розвитку підприємств АПК фактично не діє і стосується переважно проектів пріоритетного розвитку сільськогосподарського машинобудування в Україні. Проте у 2011 р. відбувалися численні дискусійні конфлікти, оскільки державні корпоративні підприємства аграрної сфери, наприклад ПАТ “Державна продовольчо-зернова корпорація України”, орієнтувалися на імпорт зарубіжної сільськогосподарської техніки. Діючі державні програми підтримки будівництва або реконструкції окремих товарних молочних комплексів через бюджетну компенсацію 50 % вартості будівництва лише точково розв'язують проблеми окремих суб'єктів підприємництва наближених до розподілу фінансових ресурсів.

При цьому втрачається соціальний зміст реформування аграрного сектору через активізацію інноваційної складової розвитку. Характерна інституційна невизначеність дозволяє в багатьох випадках “підлаштувати” правила гри під наявні у їх розпорядженні економічні та політичні можливості олігархічної системи. Вивчення ефекту одночасного впливу факторів та концепти подолання розривів зумовлює в загальному випадку розширення інструментів, що відіграють визначальне значення у формуванні та функціонуванні бюджетних програм модернізації аграрного сектору.

Питома вага підприємств України, що впроваджують інновації у 2007-2010 рр. становила на рівні 11,5 % порівняно з значенням аналогічного показника у Німеччині на рівні 82,3 %. Питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції в Україні зменшилася з 6,7 % у 2007 р. до 3,8 % у 2010 р., що свідчить про суттєву деградацію технологічної структури виробництва [19]. Порогове критичне значення частки інноваційної продукції у загальному обсязі виробництва промислової продукції не повинно бути меншим за 5 %. Відповідне зменшення значення даного показника нижче порогового рівня свідчить про неефективність Національної інноваційної системи в продукуванні нововведень та трансферу технологій.

Формування політики інтеграційної взаємодії в системі АПК регіону має відбуватися з метою взаємодії потенціалу розвитку біотехнологічних укладів та розвитку економіки регіону загалом. Автори погоджуються з позицією І.З. Сторонянської, що в останні роки “... можна констатувати повну відсутність залежності між приростом валового регіонального продукту (ВРП) та збільшенням фінансування інноваційної діяльності” [20, с.161].

Кореляційна залежність регіонального розвитку від ефективності взаємодії тріадного ланцюга “підприємство-наука-освіта” зумовлює інноваційний характер розвитку суб'єктів аграрного бізнесу. У відповідності з змістовним варіантом центрів трансферу технології, які діють при університетах Львівської області, фактична активність лише 3-4 установ. Незважаючи на досвід реалізації програм регіонального розвитку аграрного сектору на засадах державно-приватного партнерства (ДПП) поширеного у розвинутих країнах,

реальна система узгоджених стимулів в Україні недостатня для формування ефекту “тригера” розвитку. Середні параметри сутнісного вираження потенціалу технологій та інновацій ускладнюється створенням малих інноваційних галузевих підприємств. Слід зазначити, що за умови інформаційної обмеженості офіційних статистичних даних, найвища інноваційна активність суб’єктів підприємництва у галузях ветеринарної медицини, насінництва, виробництва засобів захисту рослин, кормових добавок і префіксів, а також адаптивних агротехнологій для різних природно-кліматичних зон України. Практика сприйнятливого розподілу зумовлена початковими етапами інтегрованості процесів комерціалізації передбачає новизну споживчих властивостей науково-технічних розробок та відповідної апробації потенціалу новизни спрямованості життєвого циклу

Потенціал галузевого практичного впровадження з відповідними результатами відповідності проектних результатів злагодженості бізнес-процесів ресурсного потенціалу умов оновлення конкурентного ринку підприємницької активності. Обґрунтованість компетенції відносно непрозорих механізмів власності окремих агрохолдингів, які концентрують земельний банк в Україні площею в 50 тис га в основному у Київській області, тобто майже у 2,5 разу більше ніж аналогічний у Сербії, де знаходиться юридична адреса агрохолдингу “МК Group”. Дифузія результатів інноваційної діяльності цілком можлива у випадку позитивного впливу на національний інноваційний потенціал та його розвиток. Однак допомога холдинговим компаніям для комерціалізації зарубіжних нововведень за умови фактичного знищення підприємницького середовища в Україні, на думку авторів, може розглядатися як технологічна диверсія проти національної економіки і аграрного сектору у майбутньому.

Порівняння та варіанти розширення прибутковості аграрного бізнесу та через впровадження технологій з метою уникнення галузевого ефекту “футорошоку”, тобто ситуації, коли підприємство через відсутність фінансових можливостей та підготовки людського потенціалу для модернізації фактично пропускає окремі етапи еволюційної модернізації. Внаслідок цього великі та середні виробники (наприклад “Агрохолдинг Мрія” (Тернопільська область) за умови заохочення загалом здібних, проте обмежених практичною підготовкою кадрів в Україні, вимушені проводити відповідні галузеві тренінги, в тому числі з залученням зарубіжних консультантів та фермерів.

З метою надання фахової підтримки фермерам розвинутих країн для диверсифікації бізнесу сформовано мережу консультативно-дорадчих служб в складі Національних інноваційних систем в АПК. В Ірландії діє Національна система сільськогосподарських досліджень, освіти та інноваційного партнерства Ірландії (Teagasc National Agricultural Research, Education and Innovation Partnership). Для узгодженості позицій формуються галузеві дискусійні групи, наприклад з питань молочного скотарства, з метою поширення сучасної практики та технологій фермерства. Водночас консультативна допомога надається з питань розведення, системи організацію годівлі кормових столів, розведення та фінансового менеджменту.

Розуміння визначального вплив формальних інститутів розвитку зумовлює пріоритетні напрям науково-технологічної політики та програм у США для підтримки підприємництва (Advanced Technology Program). Реалізація програм особливо важлива для загалом традиційних галузей сільського господарства, оскільки ефект наближеності до дослідників у низькотехнологічних галузях загалом віддалений. На думку авторів, цікавим є досвід Німеччині при кооперації державно-приватного характеру для здійснення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Федеральним урядом Німеччини надається спеціальний бонус, який становить до 25 % вартості досліджень на суму, що не перевищує 100 тис євро, заохочуючи партнерство малих та середніх фермерів.

Важливу увагу на сучасному етапі інноваційного розвитку сільських територій приділяється диверсифікації напрямів агробізнесу. Український фонд підтримки підприємництва сприяв до 2007 року розвитку програм сільського зеленого туризму шляхом надання пільгових кредитів. Проте з 2007 року в бюджеті України фактично не передбачається для даної структури джерел для пільгового кредитування бізнесу, що зумовлює надання в останні п'ять років технічної, фінансової або юридичної допомоги підприємцям.

Диверсифікація підприємницької діяльності через розвиток мережі сільського туризму у Львівській області дозволило створити "Громадську організацію Товариство власників осель "Галицькі оселі" в рамках реалізації проекту Європейської Комісії "Молодь в дії". За 2003-2009 рр. функціонування організації суттєво вплинуло на представлення інтересів підприємництва у сільській місцевості.

Фінансові стимули та альтруїстичні мотиви окремих галузевих асоціацій в Україні, наприклад Міжнародної благодійної фундації "Хайфер Інтернейшнл", передбачають відповідний мотиваційний механізм розвитку галузей скотарства у сільських громадах. Відповідно програми асоціації орієнтовані на надання допомоги особистим селянським господарствам в депресивних регіонах продуктивної худоби та відповідної консультативної підтримки системи розведення та годівлі з метою подальшої організації виробничих кооперативів. Відповідні програми здійснювалися у західних регіонах України, а тепер успішно реалізуються у Дніпропетровській області при створенні демонстраційних тваринницьких комплексів.

Висновки. Наведені результати дослідження дають змогу констатувати, що недостатній потенціал інноваційного розвитку аграрного сектору України зумовлений низькою інноваційною активністю підприємств галузевих підприємств в умовах, коли зовнішні фактори навіть в умовах фінансової кризи в окремих розвинутих країнах загалом сприятливі для залучення інвестицій в аграрний сектор..

Література

1. Боярунець А. Зливай і поглинай! / А. Боярунець. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2011/12/08/261761>.

2. Азаров Н.Я. Что нужно менять в аграрной науке? / Н.Я. Азаров // Вісник аграрної науки. - 2011. - №10. –С. 5-6.
3. Про схвалення Концепції реформування та розвитку аграрної освіти і науки: Розпорядження Кабінету міністрів України від 06.04.2011 р. № 279-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).
4. Друкер П. Энциклопедия менеджмента / П. Друкер. – М.: Вильямс, 2004. – 432 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / М.Кастельс: [пер. с англ.]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 468 с.
6. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследования предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 436 с.
7. Allen P.M. Modelling Evolution and Creativity in Complex Systems / P. M. Allen // World Futures. – 1992. – Vol. 34. – P. 105-123.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних впливів / [авт. упоряд. Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко]. – К.: Парламентське вид-во, 2009, - 623 с.
9. Україна у вимірі економіки знань / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця]. – К.: Основи, 2006. – 592 с.
10. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 331 с.
11. Федулова Л. “Інноваційна пауза” та “інноваційний парадокс” України / Л. Федулова // Економіст. – 2011. - № 9. – С.46-52.
12. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі України: [монографія] / О.І. Дацій. – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2004. – 428с.
13. Копитко В.І. Вплив інновацій на відтворення АПК регіону / В.І. Копитко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період Щорічник наукових праць. – Вип.17. Регіональна науково-технічна політика та інформаційний простір / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2000. - С. 195-202.
14. Лупенко Ю.О. До питання активізації інноваційної діяльності в Україні на регіональному рівні / Ю.О. Лупенко // Регіональна економіка. – 1998. - №4. – С.155-158.
15. Mintzberg H. Fix The Enterprises, Fix The Economy / H.Mintzberg.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economywatch.com/economy-business-and-finance-news/fix-the-enterprises-fix-the-economy.28-12.html>.
16. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function / R. Solow // Review of Economic and Statistics. - No 30. – 1957. – P. 14-36.
17. Schmookler J. Technological Change and the Aggregate Production Function / J. Schmookler // American Economic Review. – 1965. – No. 2. – P.18-36.

18. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 1158 від 19.09.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).

19. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник / [відп. за вип. І.В. Калачова]. – Київ: ДП “Інформаційно-видавничий центр Держстату України”, 2011 .- 282 с.

20.Сторонянська І. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції:[монографія] / І. Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2010 - 324 с.

Summary

Chemerys V.A., Ph.D.

Institute of Regional Science NAS of Ukraine

INVESTMENT ATTRACTIVENESS AND CRISIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT: PARADOXES OF AGRIBUSINESS IN UKRAINE

In the article main tendencies of innovative development of agribusiness in Ukraine thorough the investment boom are considered.

Key words: *agrarian sector, investments, development, entrepreneurship, public-private partnership.*

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.